

ISSN No 2347-7075
Impact Factor- 7.328
Volume-2 Issue-4

**INTERNATIONAL
JOURNAL of
ADVANCE and
APPLIED
RESEARCH**

Publisher: P. R. Talekar
Secretary,
Young Researcher Association
Kolhapur(M.S), India

Young Researcher Association

International Journal of Advance and Applied Research (IJAAR)

A Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

Mar-Apr Volume-2 Issue-4

On

Chief Editor

P. R. Talekar

Secretary

Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

Editor

Prof. Dr. R. S. Dubal

Rajarshi Chhatrapati Shahu College, Kolhapur

Co- Editors

Prof. Dr. V. V. Killedar	Dr. S. P. Pawar	Dr. S. A. Faras	Dr. Smt. S. S. Lavekar
Dr. M. D. Kadam	Dr. B. B. Ghurake	Dr. M. B. Desai	Dr. S. J. Awale
Prof. Dr. B. S. Puntambekar	Dr. C. S. Giri	Dr. R. C. Patil	Dr. Smt. M. K. Kannade
Mr. M. M. Patil	Smt. S. P. Mulani	Mr. G. M. Lawangare	Dr. V. P. Nangare
Dr. K. N. Mulla			

Published by- Young Researcher Association, Kolhapur (M.S), India

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

18	राजकीय पक्षाच्या बदलत्या भूमिकेत सोशल मीडियाचा परिणाम प्रा. डॉ.दत्तात्रय मारुती काळेल	64-66
19	विनोबा भावे यांचे भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील योगदान प्रा. दत्तात्रय शंकर मांजरे, डॉ. सुशिल कुमार शिंदे	67-69
20	भारतीय लोकशाहीतील राजकीय संसूचनांचे बदलते स्वरूप डॉ.प्रदीप महादेव जगताप	70-73
21	कृषी कायदा २०२० डॉ. सचिन श्रीरंग चव्हाण	74-76
22	भारतीय संघराज्य : स्वरूप आणि आव्हाने प्रा. सचिन ताराचंद धुर्वे, प्रा. अनिल देविदास मुडे	77-79
23	महिलांचा राजकारणातील सहभाग प्रा श्रीमती संध्या जयसिंग माने	80-82
24	महाराष्ट्रीय मंडळाचे, चंद्रशेखर आगाशे शारीरिक शिक्षण महाविद्यालय,पुणे यांचा शारीरिक शिक्षण यामधील योगदानाचा अभ्यास डॉ.ढमाळ पंकज उत्तमराव	83-85
25	महाराष्ट्रातील सामाजिक कार्यकर्त्या सावित्रीबाई फुले डॉ शर्मिला अशोक साबळे	86-90
26	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत दक्षिण महाराष्ट्रातील स्त्रियांचे योगदान डॉ. हाजी नदाफ, डॉ. दिपक जाधव	91-96
27	युद्ध परिस्थिती आणि जागतिक अर्थव्यवस्था- एक अभ्यास डॉ. सौ. वृषाली विश्वासराव पाटील	97-102
28	अध्ययन-अध्यापन संप्रेषणात चेतक बदल अध्यापन कौशल्याचे महत्त्व डॉ. वंदना ए. लावंड, प्राचार्य डॉ. वंदना शि. नलवडे	103-106
29	समाज परिवर्तनात महिलांचे योगदान एक अभ्यास डॉ. गंगासागर तुळसीदास चोले	107-109
30	महिला समाजसुधारक: अहिल्याबाई होळकर डॉ. कन्नडे एम. के.	110-113
31	सीएसआर ची समाज विकासातील भूमिका सुकेशीनि संजय जोगदंड	114-116
32	भारतीय समाज सुधारणेत महिलांची भूमिका एक समाजशास्त्रीय अभ्यास प्रा.हरिश्चंद्र व्यंकटराव चामे	117-120
33	भारतीय समाजसुधारणेमध्ये थोर समाजसुधारक भगिनी निवेदिता यांचे योगदान डॉ.सुनंदा एकनाथराव आहेर	121-123
34	इतिहासकार, समाजशास्त्रज्ञ : डॉ. गेल ऑमव्हेट प्रा.विनोद आखाडे	124-126
35	स्वातंत्र्य चळवळीतील राजर्षी शाहूंचे योगदान Dr Dhiraj Suresh Shinde	127-131

भारतीय समाज सुधारणेत महिलांची भूमिका एक समाजशास्त्रीय अभ्यास

प्रा.हरिश्चंद्र व्यंकटराव चामे

सहाय्यक प्राध्यापक , विवेकानंद महाविद्यालय (स्वायत्त)कोल्हापूर

प्रस्तावना :

महिलांच्या समस्यांचा अभ्यास हा अनेक वर्षांपासून महत्त्वाचा विषय राहिलेला आहे. कारण महिलाही समाजाचे दर्पण आहे. म्हणून स्वामी विवेकानंद म्हणतात. | तुम मुझे अच्छी माँ दो मै तुम्ही अच्छा देश दूंगा शिक्षणात स्त्रियांनी सगळ्यांना आपल्या बौद्धिक क्षमतेचा परिचय करून दिला आहे. अनेक महिलांनी समाज विकासात महत्त्वाचे योगदान दिले आहे प्राचीन काळापासून जर विचार केला वेदमंत्रांचे ज्ञान पण स्त्रियांना होते जगाच्या विकासात पुरुषाप्रमाणे स्त्रियांचे योगदान पण तेवढेच महत्त्वाचे आहे भारतातील महिलांनी समाज परिवर्तनाला महत्त्व दिले आहे. स्त्रियांनी कधी मुलासाठी कधी पतीसाठी तर कधी आपल्या कुटुंबासाठी सातत्याने त्याग केला आहे. समाजातील अनेक प्रथा परंपरा महिलांना जखडून ठेवले असल्या तरी ज्या ज्या वेळी महिलांना समाजात मानसन्मान मिळाला त्यांच्या हातात सत्ता मिळाली अशा वेळी त्यांनी आपल्या कार्याची छाप पाडली आहे .

समाज सुधारणेत महिलांचे योगदान अतिशय महत्त्वाचे आहे .महात्मा गांधीजींनी देशाच्या स्वातंत्र्य आंदोलनात महिलांना समाविष्ट केले होते. भारताच्या स्वातंत्र्य लढ्यात अनेक महिलांनी आपले महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. देशाच्या विकासात आजपर्यंत अनेक महिलांनी योगदान दिले आहे .समाज कार्य करत असताना शिक्षण घेत असताना स्त्रियांना अनेक प्रथा परंपरा मोडीत काढण्यासाठी संघर्ष करावा लागला समाजात असणाऱ्या अनेक वाईट प्रथा बंद करण्यात महिलांची भूमिका महत्त्वपूर्ण राहिली आहे सामाजिक प्रथा परंपरातील बदल शिक्षणाचा हक्क तसेच प्रशासनाच्या महत्त्वपूर्ण पदावर काम करून आपल्या कामाचा प्रभाव निर्माण केला आहे .आज राजकीय आरक्षणामुळे स्त्रियांनी आपल्या कार्याच्या माध्यमातून समाजातील अनेक अनिष्ट प्रथांना आळा घातला आहे .स्त्रियांना राजकारणात आल्यापासून दारूबंदी गुटखाबंदी यासारख्या वाईट प्रथा वर बंदी घालण्यासारखे महत्त्वपूर्ण निर्णय शासनाला घेण्यास या महिला एकजुटीने विजय प्राप्त केला आहे

उद्दिष्टे :-

1. समाजसुधारक महिलांच्या कार्याचा आढावा घेणे .
2. समाज सुधारणेत महिलांची भूमिका अभ्यासणे

गृहितके :-

1. समाज सुधारक स्त्रियांच्या कार्यामुळे स्त्रियांचा दर्जा उंचावला आहे.
2. फक्त सुशिक्षित महिलांनाच फायदा झाला आहे.

संशोधन पद्धती:-

प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रामुख्याने दुय्यम तथ्य संकलनाचा वापर करण्यात आला आहे.

भारतीय समाज सुधारणेत महिलांची भूमिका

लोपामुद्रा ही अगस्ती मुनी ची पत्नी होती दोघांनी मिळून ऋग्वेदातील एक सूक्त रचले होते आपल्या सदाचरण आणि पातिव्रत्य धर्मपरायण त्यामुळे लोकामुद्रा पतीला प्रिय होती . तिच्या सदाचार यामुळे पती समाधानी होते. आपल्या पातिव्रत्य त्यामुळे लोपामुद्रा भारतीय संस्कृतीत अमर झाली आहे .

गार्गी :-

वैदिक साहित्य विकासात ब्रह्मवादिनी विदुषी गार्गीचे महत्व खूप मोठे होते.

मैत्रीयी:-

हि एक बुद्धिवान स्त्री होती उपनिषद काळातील एक श्रेष्ठ विदुषी म्हणून तिला ओळखले जायायचे.

संत बहिणाबाई:-

अतिशय उच्च दर्जाची संत म्हणून बहिणाबाईंना ओळखले जाते जात होते संत बहिणाबाईंनी 729 अभंग लिहिले आहेत. त्यांची पंचतत्वाचा पाळणा ही रचना फार प्रभावी ठरली आहे. त्यांच्या काव्यात पाळणे संचित, सोंग, भात ,भूत ,भैरव, श्री कृष्ण, तुळस, विठ्ठल ,इत्यादी च्या आरत्या असे अनेक विषय दिसून येतात. पातिव्रत्य महिमा ,नाम महिमा, पंढरी व पांडुरंग, महिमा ही त्यांनी आपल्या काव्यातून गायला आहे .त्यामुळे समाज सुधारनेला पाठबळ मिळाले आहे.

संत जनाबाई :-

यांनी माणसाच्या हृदयाला हेलावणारे अभंगाची रचना करत असत त्यांचे जवळपास 300 अभंग आहेत. या अभंगाच्या माध्यमातून समाजात जनजागृती करून आणण्याचे काम संत जनाबाई यांनी केले आहे. संत मुक्ताबाई संत मुक्ताबाई चे स्थान महाराष्ट्रात संत परिसरामध्ये उल्लेखनीय आहे मुक्ताबाईने 250 असे एकूण पद लिहिले आहेत पहिली संत कवयित्री म्हणून तिच्याकडे पाहिले जाते मुक्ताबाईने आपल्या जीवनात आलेत संताच्या अंकात दोन केले तसेच आध्यात्मिक क्षेत्रात मुक्ताबाईची प्रगती अतिशय उच्च दर्जाची होती राजमाता जिजाबाई शिवरायाला घडण्यामध्ये राजमाता जिजाबाई:-

यांचे अतिशय मोलाचे योगदान आहे एक थोर पुरुषांची आई म्हणून आपले कर्तव्य पार पडल्या मध्ये जिजाबाई कुठेही कमी पडल्या नाहीत. थोर पुरुषांच्या माताही त्यांच्या थोर असतात याची जाणीव जिजाबाईंच्या कार्याकडे पाहिलेने होते.

महाराणी ताराबाई :-

आपले साम्राज्य जपण्यासाठी प्राण पणाला लावणारी ताराबाई एक धाडसी स्त्री होती तिने आपला राज्याचा ताबा घेतल्यापासून किल्ल्या किल्ल्या वरून प्रतिकाराच्या योजना ताराबाईंनी तयार केल्या. ताराबाईंचा नेतृत्वाने मराठ्यांची शक्ती दिवसेंदिवस वाढू लागली सर्व महाराष्ट्राला ताराबाईंचा निस्वार्थ सेवा व धर्मप्रेम याची कल्पना आहे.

अहिल्याबाई होळकर:-

कर्तृत्वान चारित्र्याचा आणि नेतृत्वाचा आदर्श महिलेकडून घ्यावा अशी महिला म्हणजे ताराबाई होळकर होय. त्यांचा कणखरपणा व बाणेदारपणा सर्व श्रुत आहे प्रमाणिक व कर्तव्यनिष्ठ अधिकाऱ्याची नेमणूक करत असतात त्यांच्या राज्यात सुख शांती व समाधान होते त्यांनी उद्योगांना राजाश्रय दिला. उद्योगात त्यांनी भरभराटी आणली

युद्धासाठी लागणाऱ्या दारुगोळ्याची कारखाने त्यांनी आपल्या राज्यात निर्माण केली आहे. अहिल्याबाईंनी आपल्या राज्यात पर्यावरण व जलसंधारण यासाठी सुधारणा घडवून आणल्या वनीकरण व जलस्रोत यासाठी त्यांनी काम केले आहे रस्ते मंदिर घाट बांधणे वन्य पशु पक्षांची व्यवस्था करणे यासारखे मानवतावादी कार्ये अहिल्याबाईंनी केले आहे अहिल्याबाई एक उत्तम प्रशासक होत्या. कस्तुरबा गांधी महात्मा गांधी सोबत सत्याग्रह केला त्याचबरोबर अनेक आंदोलनात त्यांनी सहभाग घेतला अत्यंत साधे जीवन जगणे, महात्मा गांधी च्या कार्यात त्यांनी खूप मदत केली भारत छोडो आंदोलनात भाग घेतला त्यामुळे त्यांना तुरुंगवास पण भोगावा लागला.

सरोजिनी नायडू :-

भारतीय स्त्रियांचा गौरव राष्ट्रभक्ती राष्ट्रनिष्ठा यासारख्या गुणांनी संपन्न स्त्री होत्या महात्मा गांधीजींच्या स्तरात त्यांनी महिलांना ओढले पंडित नेहरूंनी त्यांचे काम पाहून उत्तर प्रदेशच्या पहिल्या महिला राज्यपाल म्हणून त्यांची नेमणूक केली आपल्या कर्तृत्वाने समाज सुधारणेत सरोजिनी नायडू यांचे योगदान खूप महत्त्वाचे आहे. सावित्रीबाई फुले स्त्री शिक्षणाचे आद्य क्रांतिकारक म्हणून सावित्रीबाई फुले यांना ओळखले जाते पुण्यात शिक्षणाची सोय नव्हती तेव्हा महात्मा फुले यांनी मुलींसाठी पहिली शाळा सुरू केली पण त्या काळातील शिक्षणाला होणारा विरोध त्यामुळे महिला शिक्षिका मिळत नव्हती त्यामुळे महात्मा ज्योतिबा फुले यांनी आपली पत्नी सावित्रीबाई फुले या अशिक्षित पत्नीला शिक्षण दिले व तिची शिक्षिका म्हणून नेमणूक केली समाजातून मोठ्या प्रमाणात विरोध होत असतानाही न डगमगता आपले शिक्षण देण्याचे काम सावित्रीबाई फुले यांनी सुरू ठेवले स्वतःला मूल नसतानाही त्यांनी अनेक अनाथ मुलांचा सांभाळ केला स्त्री शिक्षणात सावित्रीबाईंनी पुढाकार घेतल्याने आज अनेक मुलींना शिक्षणाची संधी मिळाली आहे.

मुख्याध्यापिका म्हणून काम करत असताना त्यांना मानसिक त्रास खूप देण्यात आला पण आपल्या कर्तव्यापासून त्या दूर कधी केल्या नाहीत. पंडिता रमाबाई एक थोर समाज सुधारक होत्या अमेरिकेतील स्त्रियांची प्रगती व तिथली शिक्षण पद्धती पाहून भारतात परत आल्यानंतर त्यांनी भारतातील गरीब बाल विधवांना विधवांसाठी एक संस्था काढायची असा निश्चय केला .भारता अमेरिकेतून परत आल्यानंतर त्यांनी इसवी सन अठराशे एकोणनव्वद मध्ये शारदा सदन नावाची संस्था स्थापन केली तसे बायबल या ग्रंथांचे मराठीत भाषांतर केले .अनेक स्त्रियांना त्यांनी मदत केली बालविधवा झाल्यामुळे स्त्रियांना सासरे अपशकूनी म्हणून शेड केला जात असे अशा स्त्रियांना पंडित रमाबाईंनी खूप मदत केली आहे.

निष्कर्ष:-

समाज परिवर्तनात महिलांचे योगदान खूप महत्त्वाचे कारण समाजाच्या उन्नतीसाठी स्त्रियांनी सातत्याने संघर्ष केला आहे.सतीप्रथा बंदी.बालविवाह बंदी यासारख्या प्रथांना बंद करण्यात स्त्रियांनी मदत केली म्हणून समाज परिवर्तन घडवून आले. देशाच्या स्वातंत्र्यलढ्यात स्त्रियांनी पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून लढा दिला आहे ताराबाई झाशीची राणी या सारख्या कर्तबगार महिला भारतात होऊन गेलेल्या त्यांनी आपल्या समाजाच्या विकासात महत्त्वाची भूमिका पार पाडली आहे. आज देशाच्या संसदेत आणि महिला महत्त्वाची भूमिका पार पाडत आहे समाजातील अज्ञान अंधश्रद्धा पारंपारिकता या सारख्या व्यवस्थेला स्त्रियांनी प्रखर विरोध केला आहे .व समाज परिवर्तन घडून आणि आणले आहे. अनेक भारतीय महिलांनी आपल्या शौर्य दाखवले आहे ज्या ज्या वेळी स्त्रियांनी सत्ता सूत्रे आपल्या हाती घेतली तिने पण मी पक्षपाती पणे पार पाडली आहे देशातील अति महत्त्वाची व प्रतिष्ठेचे पद मानल्या जाणाऱ्या राष्ट्रपतीपदावर ही महिला विराजमान होत आहेत व आपली भूमिका चोखपणे पार पाडत असताना दिसत आहेत. अनेक स्त्रियांनी समाज परिवर्तनाच्या आंदोलनात सहभाग घेतला आहे.

संदर्भ:-

- 1) इतिहास के आईने मे महिला सशक्तीकरण-डॉ. ममता गंगवर-सरस्वती प्रकाशन कानपुर.
- 2) 101 श्रेष्ठ महिला प्रा. माधवी कवी- विद्याभारती प्रकाशन लातूर
- 3) डॉ. सरोजिनी बाबर, स्त्री शिक्षणाची वाटचाल.
- 4) रेखा हिंगोले, महिला सक्षमीकरण: समस्या आणि उपाय.
- 5) कमल भागवत व इतर, स्त्री चळवळीची वाटचाल.
- 6) कमल भागवत व इतर, स्त्री चळवळीची वाटचाल.
- 7) पवार, जयसिंगराव, महाराणी ताराबाई, कोल्हापूर, 1975.
- 8) इंटरनेट